

Другий рівень

До вирішення проблеми впровадження в Україні другого рівня пенсійної реформи підключилися міжнародні експерти, думки яких «Вісник» наводить у цій статті

Тетяна ГУЗИК

розширити можливості укладення двосторонніх міжнародних угод у сфері пенсійного забезпечення. Досягти цієї мети можна залученням до участі в пенсійному страхуванні самозайнятих осіб, які сьогодні не повною мірою сплачують пенсійні внески, детінізацією зайнятості й доходів, більш ефективним використанням бюджетних і страхових коштів. У Мінпраці й соціальної політики впевнені, що з метою розвитку пенсійної системи варто переглянути тривалість трудового періоду у бік збільшення, обмежити максимальний розмір пенсії, а також удосконалити порядок індексації й перерахунку пенсії.

Уряд уже спрямував до ВРУ проєкт закону, яким передбачається передати Пенсійному фонду функції прийому звітності з перерахування й сплати внесків на всі види соціального страхування; перевірки своєчасності й повноти сплати внесків. Це перший етап впровадження єдиного соціального внеску, а підготовкою до нього став перехід до персоналізованої щомісячної звітності по сплаті страхових внесків до Фонду. Таким чином, ПФУ готується до виконання функцій адміністратора обов'язкової накопичувальної пенсійної системи. Тепер необхідно як на законодавчому, так і на організаційному рівні визначитися й за іншими стартовими параметрами впровадження другого рівня пенсійної системи.

ПЕНСІЙНИЙ ПИРІГ

У багатьох країнах світу пенсійні системи вже давно стали багаторівневими й нагадують своєрідний «пенсійний пиріг». З шістьох країн, що представили свої моделі пенсійного забезпечення на конференції, найбільш збалансованою на сьогоднішній день експерти вважають Швецію. Багато можна запозичити з накопичувальних систем Угорщини й Польщі. При цьому певний інтерес викликає робота Центрального накопичувального страхового фонду Сінгапуру (про моделі пенсійних систем шести країн читайте далі). Який вигляд буде мати український «пиріг» і які його складові, має вирішувати наш уряд.

При збереженні тенденції до скорочення питомої ваги працюючого населення й збільшення кількості пенсіонерів дефіцит Пенсійного фонду

неминучий. Виходом із цієї ситуації може стати майбутній другий рівень пенсійної системи. Ним передбачається, що пенсіонери і їхні роботодавці будуть обов'язково перераховувати певну суму (від 2% до 7% від нарахованої заробітної плати) у так званий спеціальний Накопичувальний фонд. Фондом можуть управляти централізовані державні структури або приватні компанії з управління активами. Основна ідея в тому, що Накопичувальний фонд повинен одержувати прибутки. Відповідно кожний інвестор Накопичувального фонду буде одержувати не тільки звичайну «державну» (солідарну) пенсію від Пенсійного фонду, але й додаткову пенсію за рахунок коштів, врахованих на накопичувальному пенсійному рахунку. Фактично другий рівень – це щось середнє між першим і третім рівнем. Вік для участі в 2 рівні, відповідно до діючого законодавства, – 20 років до досягнення пенсійного віку. Законопроект про другий рівень прийнятий ВРУ в першому читанні у квітні 2007 року. Зараз широко обговорюється питання моделі функціонування другого рівня, результат обговорень буде покладений в основу при підготовці документа до другого читання.

Оскільки мова йде про управління великими грошовими сумами, то окремі групи лобіюють різні варіанти законопроекту. Із чотирьох варіантів моделі передбачають як створення єдиного Накопичувального пенсійного фонду, так і спрямування обов'язкових страхових внесків тільки в недержавні пенсійні фонди. Варіант законопроекту, прийнятий ВРУ, передбачає створення єдиного Накопичувального фонду й можливість вибору НПФ учасниками другого рівня через 11 років від дня введення сплати внесків за другим рівнем. Три інших варіанти моделі передбачають спрямування коштів у НПФ від моменту введення сплати внесків у нього (таке побажання представників фінансового ринку). Кожна з моделей визначає різну категорію людей – учасників 2 рівня. Перша модель визначає учасниками людей, які на день введення 2 рівня не досягли 40 років. Друга модель – осіб, яким у попередньому році до введення 2 рівня виповнилося 39 років. Також передбачається, що в кожному

У Києві в рамках громадського обговорення положень Концепції подальшого проведення пенсійної реформи пройшла дводенна міжнародна конференція на тему «Пенсійна реформа в Україні: що робити з обов'язковою накопичувальною системою», організована Мінпраці й Проектом USAID «Розвиток ринків капіталу». Її учасники, серед яких члени уряду, міжнародні експерти, науковці, представники фінансових установ, об'єднань профспілок і організацій роботодавців, прагнули визначити ефективну модель, стартові параметри й механізми функціонування накопичувальної системи, а також захист пенсійних заощаджень її учасників. Українські фахівці ознайомилися з міжнародним досвідом і розглянули пропозиції вітчизняних експертів з пошуку оптимальних варіантів вирішення питань пенсійного реформування.

УЛЮБЛЕНІ ГРАБЛІ

Вирішення проблеми збалансування Пенсійного фонду вимагає вжиття непопулярних заходів. Так, перший заступник голови Адміністрації Президента Ірина Акімова вважає, що рухатися треба обережно й поступово, але дієвим заходом має стати поступове підвищення пенсійного віку жінок до рівня чоловіків.

– Це питання буде стосуватися жінок, які за своїм віковим критерієм (до 35-38 років) будуть претендувати на участь у другому, накопичувальному рівні пенсійної системи. Таке підвищення пенсійного віку не буде вводиться в 2010 році й граничний вік 35-38 років є експертною оцінкою, що вимагає уточнення. Але варто пам'ятати, що середня тривалість життя жінок в Україні довша й навантаження для Пенсійного фонду вони створюють велике. І чому б не дати

можливість нашим жінкам ще працювати? Це призведе до збільшення абсолютного рівня пенсій, тому що буде враховуватися більший виробничий стаж», – додала перший заступник голови АП.

Наразі пенсійний вік для чоловіків в Україні становить 60 років, для жінок – 55 років, тоді як очікувана тривалість життя для жінок – 74 роки, а для чоловіків – 62 роки. Однак, на думку міністра праці й соціальної політики Василя Надраги, в умовах фінансово-економічної кризи для початку потрібно надати належну соціальну підтримку, насамперед, малозабезпеченим пенсіонерам. Станом на 1 січня 2010 року у половини пенсіонерів (6,8 млн осіб, або 50%) розмір трудової (страхової) пенсії був менше розміру прожиткового мінімуму для людей, що втратили працездатність.

– Уряд не тільки забезпечує ви-

плату мінімальних пенсій на рівні прожиткового мінімуму, але й прагне надалі відновити їх диференціацію з урахуванням трудового внеску, – підкреслив міністр. – Трудові пенсії для тих, хто має тривалий стаж роботи, повинні істотно перевищувати розміри соціальних пенсій. Основні реформи будуть стосуватися працюючих громадян допенсійного віку, особливо молоді. Будуть збережені розміри вже призначених пенсій, а також виплати пенсії в повному розмірі працюючим пенсіонерам.

Уряд має намір і надалі забезпечити співвідношення середнього розміру пенсій і зарплат (коефіцієнт заміщення) на рівні не менше 48,6%. Це дозволить не тільки виконати вимоги Конвенції №102 МОП щодо мінімальних норм соціального забезпечення, але й гармонізувати законодавство України з нормами Європейського Союзу,

▶ наступному році поступово в 2 рівень будуть включатися молодші люди. Одна з моделей передбачає учасниками 2 рівня громадян, які на момент введення 2 рівня не досягли 25 років. А людям віком 25-40 років надається право самим приймати рішення про участь у 2 рівні. Передбачається або щорічне поступове збільшення розміру внесків з 2% до 7%, або сплата страхових внесків до 2 рівня відразу в розмірі 7%. Передбачається, що адміністрування Накопичувального пенсійного фонду буде здійснювати ПФУ, на який покладається функція збору обов'язкових страхових внесків до 2 рівня і контроль над своєчасністю й повнотою їх сплати.

У випадку створення єдиного Накопичувального пенсійного фонду координація діяльності 2 рівня буде здійснюватися радою Накопичувального пенсійного фонду. До її складу будуть входити представники центральних органів виконавчої влади, представники, призначені Верховною Радою України (у тому числі від Національного банку України), а також

представники застрахованих осіб і роботодавців.

ВИБІР ЗА НАМИ

Експерти радять уважно вивчити світовий досвід і в результаті досліджень виробити власну технологію роботи накопичувальної системи. Але особливо увагу потрібно приділити питанню інформації про роботу системи й захисту інтересів учасників фондів.

При адмініструванні Пенсійного фонду вся увага має бути спрямована на клієнта, вважає Грег МакТаггарт, старший міжнародний радник з питань пенсійної реформи проекту USAID «Розвиток ринків капіталу». Головні проблеми для адміністратора накопичувальної системи можуть виникати від непогодженості двох елементів накопичувальної схеми – коштів (грошей) і інформації про них. Тому рух коштів і інформація про це повинні бути своєчасними й точними. На думку експерта, переказ внесків зберігачу повинен надходити вже наступного дня, щоб на них відразу ж нараховувався інвестдохід.

– Негайну передачу коштів зберігачеві забезпечує технологія передачі даних. ПФУ необхідно враховувати дату сплати кожного нового внеску, щоб розраховувати кількість додаткових сум, які потрібно буде записати на індивідуальний рахунок учасника у зв'язку з надходженням нових внесків на його користь. І в цьому сенсі зв'язок із громадянською стає ключовим елементом накопичувальних систем, адже учасники повинні знати, що відбувається з їхніми грошима, – відзначив Грег МакТаггарт. – Система адміністрування повинна забезпечувати можливість доступу застрахованих осіб до своїх індивідуальних рахунків з будь-якого місця в країні. При цьому не менш важливо інформувати учасників письмово в паперовій формі.

Теодор Урбан, колишній виконавчий віце-президент і генеральний юрисконсульт Ferris, Baker Watts, Inc. вважає, що загальна мета всіх пенсійних систем – захист учасників фонду. Захист активів, забезпечення достатніх коштів пенсійної безпеки – все це входить у поняття фидуціарних

обов'язків. І в цьому випадку велика роль приділяється раді НПФ і компаніям, що надають послуги фонду, члени ради зобов'язані повністю служити винятково інтересам учасників фонду.

– Санкції, передбачені законами України, кодексами й нормативними актами в багатьох випадках застосовуються до технічних порушень. Однак вони не охоплюють проблеми відсутності захисту й відстоювання інтересів учасників при здійсненні діяльності, спрямованої на досягнення довгострокових, ефективних результатів інвестування, – наголосив Теодор Урбан. – Держфінпослуг та інші міністерства й відомства, що мають повноваження з нагляду за накопичувальними планами пенсійних фондів, можуть підсилити захист учасників фондів, якщо, спостерігаючи за діяльністю фондів, будуть більше уваги приділяти питанням корпоративного управління, адмінвдатків і наявності конфліктів інтересів у фонді.

Ставлення Федерації профспілок України, яку на конференції пред-

ставляв Сергій Українець, до солідарної системи ніколи не було однозначним. Крім дефіциту пенсійних коштів, невирішеною залишається проблема справедливого розподілу коштів залежно від трудового внеску й розміру зарплати українських пенсіонерів. На думку заступника голови ФПУ, якнайшвидше введення 2 рівня потрібно підтримати, але українське суспільство до цього необхідно підготувати.

– Хоч у Концепції все детально прописано, інструменти введення поки не відпрацьовані. До того ж, бізнес не приховує своїх очікувань одержати пенсійні гроші у вигляді інвестицій, але пенсійна система їм нічого не дасть, – підкреслив Сергій Українець. – При тому, що сьогодні для нормальної роботи солідарної системи не вистачає 100 млрд грн, ми не можемо віддати 7% у накопичувальні фонди. Сьогодні в нас одне завдання – разом працювати над підвищенням бази відрахувань внесків із заробітної плати. Якщо в розвинутих країнах бізнес на зарплату від-

раховує до 30% від виробничих витрат, то в Україні – усього 6%. Якщо українські бізнесмени піднімуть ці виплати хоча б до 12%, то ми одержимо 200 млрд грн за рік. До того ж, у нас в тіні 300 млрд грн за рік, з яких виведення хоча б 100 млрд грн дало б відсутні кошти для стабілізації Пенсійного фонду.

Як відомо, гарних порад багато не буває, але при цьому до прийняття складних рішень потрібно підходити дуже виважено й розумно. А вже в остаточному підсумку модель пенсійної системи будь-якої країни, узятая нами на озброєння, у наших реаліях може виявитися більш складною й непередбаченою. Тому українським ученим, економістам і фахівцям Пенсійного фонду потрібно разом із соціальними партнерами докласти зусиль до створення оптимальної моделі вітчизняної накопичувальної системи. І тільки після старту продуманої програми можна буде говорити про інвестиційну політику й поділ «пенсійного пирога».

СВІТОВИЙ ДОСВІД

Швеція

Шведську модель пенсійної системи сьогодні використовують всі країни Євросоюзу. Реформа державної пенсійної системи цієї країни, розпочата в 1999 р., призвела до створення двох обов'язкових автономних складових з певними внесками (DC), які пов'язані з розміром доходу: солідарної умовно накопичувальної схеми (NDC) і накопичувальної схеми з певними внесками (FDC). Загальний розмір пенсії становить до 70% від заробітку. Сьогодні всі шведи платять 2,5% за обов'язковою накопичувальною системою й 4,5% в один із професійних допоміжних фондів. Держбюджет надає фінансові гарантії, виплати по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника, придбання прав без сплати внесків. Загальна схема пенсійного забезпечення має такий вигляд: протягом життя людини її дохід складається із професійних виплат, виплат, пов'язаних з розміром доходу (обов'язкові державні схеми NDC+FDC), гарантованих доплат – залежно від матеріального стану з урахуванням виплат зі схем NDC і FDC.

Мета обов'язкової накопичувальної схеми з індивідуальними рахунками – заохочення індивідуального вибору, забезпечення ринкового інвестдоходу з мінімальними видатками. Внески збирає податковий орган. Інформація передається через Раду соціального страхування, що координує всю інформацію, пов'язану з пенсіями за віком, з індивідуальних річних звітів. Кошти надходять через Національний офіс державного боргу в банки-зберігачі. Крім державного фонду «за замовчуванням» (коли громадянин не вибрав жодного фонду), близько 85 компаній пропонують приблизно 780 зареєстрованих приватних фондів.

Польща

Пенсійна реформа почалася в Польщі в 1999 році. Вона стосувалася всіх, крім трудівників сільського господарства. Люди, що народилися після 1968 року, в обов'язковому порядку належать до двох систем – розподільної й накопичувальної. Народжені в період з 1949 до 1968 р. могли вирішувати, чи брати участь їм у накопичувальній системі. До неї спочатку вступили близько 70% людей, що мають на це право, але потім частина з них відмовилася від участі. Багато людей похилого віку залишилися тільки в розподільній системі. Розмір страхового внеску на пенсійне страхування становить 19,52% заробітку. Для тих, хто бере участь в обох системах, розмір страхового внеску розділений – 12,22% на першу (розподільну) і 7,3% на другу (накопичувальну) систему. Установа соціального страхування обчислює страхові внески, що сплачуються в другу накопичувальну систему, спрямовує їх у відкриті пенсійні фонди (ВПФ) і веде Центральний реєстр членів ВПФ. В акції можна поміщати до 40% активів. Наразі діють 14 відкритих пенсійних фондів. В 1999 році їх було 21.

Сінгапур

Досвід цієї країни для нас особливо цікавий, що підтверджує факт зустрічі Голови правління ПФУ Бориса Зайчука із Головою правління Ради Центрального накопичувального страхового фонду (ЦНСФ) Республіки Сінгапур Лю Хенг Саном. Під час цієї зустрічі відбувся обмін досвідом існуючих пенсійних систем України й Сінгапуру. Пан Лю Хенг Сан розповів про функціонування обов'язкової накопичувальної системи, про систему сплати внесків до ЦНСФ Сінгапуру й систему виплат пенсій.

ЦНСФ створений в 1955 р. як звичайна система пенсійних заощаджень і відповідає українському другому рівню. ЦНСФ базується на принципах самозабезпечення, робочої етики й підтримки родин. Видатки на обслуговування фонду (всього 0,7% від коштів) перебувають у ЦНСФ. Цього досягли за рахунок впровадження розширеної комп'ютеризованої системи й постійних інновацій, а також за рахунок удосконалення адміністративних можливостей. Учасники фонду одержують річні звіти з інформацією про стан рахунку, з яким також можна ознайомитися в режимі прямого доступу.

ЦНСФ має власну філософію пенсійного забезпечення. Спочатку відрахування становили 10%. Зараз відрахування зросли до 34%. Сьогодні ЦНСФ – наріжний камінь системи соціального забезпечення Сінгапуру. Понад 90% жителів Сінгапуру мають власні будинки. Запроваджено масштабну самофінансовану систему для задоволення потреб громадян у пенсіях, житлі й лікуванні.

Діяльність ЦНСФ одержала міжнародне й вітчизняне визнання: Нагорода ООН за досягнення в сфері надання суспільних послуг за 2007 рік, Нагорода Асоціації Співдружності за державне управління, Нагорода за міжнародні інновації в сфері менеджменту за 2008 рік і Нагорода за високу якість послуг за 2009 рік.

Угорщина

Пенсійна система трохи схожа на польську, але має свої відмінності. Основа пенсійної системи – солідарна, базується на середньому віці й кількості років за вислугу. На додачу до неї в 1994 р. запроваджена добровільна накопичувальна система. Обов'язкові накопичувальні пенсійні фонди із приватним управлінням (другий рівень) були впроваджені в 1998 році. Цьому передувало чотирирічний досвід функціонування НПФ.

Для початківців трудову діяльність участь у накопичувальній системі було обов'язковим. В 1998 р. будь-яка людина могла добровільно стати учасником фонду другого рівня. Правила постійно міняються. Роботодавець звітує перед Адміністрацією соціального захисту, Спостережним агентством, пенсійними фондами працівників. Тепер збір внесків здійснює Служба внутрішніх бюджетних надходжень. Пенсійні фонди за цю послугу не платять.